

Báthory Zsigmond és Bethlen Gábor viszonya az oppeln-ratibori herczegségekhez.

(Második és befejező közlemény.)

Bethlen Gábor, mint Oppeln és Ratibor herczege.

Bethlen az 1622 jan. 7-én ratifikált nikolsburgi békeszerződés alapján kapta II. Ferdinándtól a mi sléziai herczegségeinket, miután azok már két évvel előbb a pozsonyi fegyverszünet megkötésekor szóba jöttek vele szemben. Hanem ezúttal ügylátszik Bethlen maga kívánta és hozta szóba őket s arról a kitartásáról ítélve, melylyel ő e herczegségekhez való jogigényeit később is érvényesíteni igyekszik, valahányszor az kétségessé vált, úgy tetszik, hogy Bethlen magasabb politikai szempontokból ragaszkodott birtokukhoz. Kül földi szövetségeit hitte állandóbbaknak, összeköttetései fentartását könnyebbnek és elvei diadalát biztosabbnak, ha maga is birtokos lehet a brandenburgi örgróf, a szász választó, a jägerndorfi »herczeg« szomszédságában, s a német protestáns fejedelmek közt, kikkel így közvetlenebbül érintkezhetett. Ezért óhajtá birni a két kis tartományt, melynek csekély jövedelmére épen nem szorúlt, s ez magyarázhatja meg, miért használja címöket haláláig még akkor is, mikor már rég nem voltak birtokában.

A nikolsburgi nevezetes béke-okmány illető pontjai szerint Bethlen megkapta a császári német birodalmi fejedelem címét, s hozzá Oppeln és Ratibor herczegségeket, címök és jelvényök használása jogával, szabadon, minden kiváltságával és jövedelmével együtt, a mint azokat néhai somlyai Báthory Zsigmond fejedelem is bírta. Ezeket Bethlen azonban örökösödési joggal kapta, de ha törvényes fia nem maradna, halála után fogadott fia és unokaöcscse: ifjabb Bethlen István használhassa a két tartományt élethossziglan. Mindkét esetre áll azonban az a kikötés, hogy a herczegségekben az egyházak java és jövedelme, a papok szabadsága, kiváltsága, s maga a katolikus hit érintetlenül mai állapotában maradjon, és sem az új fejedelem, sem bárki más azokban valami új vallást be ne hozzon. Évi járadékot nem biztosítottak Bethlennek (mint e

hercezségekben két magyar elődjének) de az 50,000 frtot a neki átengedett felsőmagyarországi hét vármegye véghelyeinek jó karban való tartása czimén kapta meg. Mindezekért pedig Bethlen lemond a királyi czímról, s kiadja kezéből a szent koronát,¹ mint hajdan Izabella királyné, ki fia számára hasonló körülmények közt kapta a két hercegséget azzal a különbséggel, hogy most örökösödési joggal ígérték oda.

Ferdinánd jan. 7-én, a mint a békeokmányt aláírta, egyidejűleg külön diplomában biztosította Bethlent, hogy az esetre, ha birodalmától megfoszthatnék, vagyis abból a török által kiűzetnék, élet-hossziglani használatra neki Csehországban fog egy Pardubitznak megfelelő értékű birtokot adni, kötelezvéen erre magát utódaival együtt.² Másfelől ugyan e nap kelt megbízó levelével kinevezvén György Rudolf liegnitzi nagyherceget, mint Alsó- és Felső-Szlézia kormányzóját, és tanácsosait biztosokúl, elrendelte nekik, hogy mielőbb menjenek Oppeln városába, s ott elibök híván a hercezségek rendjeit, adják tudokra elhatározását, akaratát és eskessék fel őket Bethlen hűségére, az ő erre kirendelt követei előtt, átadván így nekik a császár nevében és a szerződés értelmében a két tartományt. Ha pedig a rendek esetleg ellenkeznének ebben, emlékeztessék őket illő szavakkal arra, hogy mindezt a császár azért tette, hogy elejét vegye a sok háborúságnak, török és tatár rablásának és Szlézia pusztulásának, mely részökről fenyegette, de ezek daczára ő a rendek szabadsága- és kiváltságainak semmiben sem praejudikal, sőt ezentúl is kegyes védelmében részesíti őket.³

Bethlen csakhamar útnak is indítá Szléziába Kassán kelt apr. 4-iki megbízó levelével Tatay György és Marussy András követeit, kérve a liegnitzi herceget, hogy késedelem nélkül adja át nekik birtokait.⁴ Sőt, hogy hercezségeit a fejedelem jobban biztosítsa a maga számára, helytartóúl unokaöccsét, Istókot be is akarta küldeni Oppelnbe, de értesülvén arról, hogy az ottani rendek egy része nem szívesen nyugszik bele az új helyzetbe, és nem akar mást, mint a cseh királyt elismerni,⁵ úgy látszik elállott e szándékától, mely

¹ A nikolsburgi béke szövegét kiadta Pray és Miller, de legjobban Firnhaber a Bethlen által 1622 jan. 6-án Szokolczán ratifikált eredeti példányról, az »Archiv für oestreichische Geschichte« 1852-iki VIII. köt. 29–36. l.

² Az okmányt közölte Szilágyi Sándor: Adalékok Bethlen Gábor szövetkezéseinek történetéhez (Bpest, 1873.) 31. l.

³ Közölve *Böhme*: Diplomatische Beyträge IV. Th. 175/6. lapján. A liegnitzi herceg társai voltak: *Pruskowski* Kristóf, Oppeln-Ratibor kormányzója, *Kochticzki* Miklós és *Gelhorn* tanácsosok.

⁴ A levél eredetije a boroszlói államlevéltárban.

⁵ Padavin velencei követ jelentése Bécsből, apr. 2-ról. *Óváry* Lipót: Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez. (Budapest, 1886.) 250. lapján.

esetleg kudarczczal végződött volna. Embereit a fejedelem ellátta rendszeres kormányzási és gazdasági útasítással, sőt tömérdek rezet küldött be általok, részint eladási szándékból, részint pedig, hogy — pénzverési jogát érvényesítve — garasokat veressen belőle; mert a május 22-ikére Sopronba összehívott országgyűlésre küldött kancellára Kovacsóczy István útasításába azt is befoglalta, hogy adassa vissza Ferdinánd azt a 400,000 frt értékű rezet, a mit Bethlen Sléziába és Danczkába küldött, de Olmützben lefoglaltak.¹ Együttal a herczegségek tényleges átadását is erélyesen sürgette, azzal fenyegetőzván, hogy megsemmisültnek tekinti a békét, ha annak pontjait nem teljesítik.²

A mi ezek közül a két sléziai herczegség átadását illeti, azt maga Ferdinánd is őszintén óhajtotta, hogy arról Bethlen követének a soproni országgyűlésen már mint bevégzett tényről számolhasson be. Sürgette is az ügyet, de az most sem ment olyan könnyen és gyorsan, mint a bécsi udvarban szerettek volna, és Bethlen biztosai is kívánták ápr. 27-én, midőn a liegnitzi herczegnél bemutatkoztak és küldetésök czélját írásban is benyújtották nála.³ Új herczeg beigtatása végre is fontos dolog, s a herczegségeknek mégis csak volt annyi alkotmányos joga és kiváltsága, hogy ezt egy pusztá császári rendeletre — meg ne tegye. Ezt a rendeknek illő módon és formában országgyűlésen kellett végezniök, a miről a liegnitzi herczeg sietett is ápr. 1-én felvilágosítani a császárt, tudtára adván, hogy mivel a rendek hamarább össze nem gyűlhetnének — ő e végből május 30-ikára már ki is hirdette a gyűlést. E hirt nem valami szívesen fogadták az udvarban, de bele kellett nyugodniok, útasítván a sléziai kormányzót, hogy a mi költsége lenne az átadás körül, azt vegye fel az ottani kamarától. Bethlen biztosai is agyonunhatták magokat Oppelnben, öt hétig várva urok beigtatására, a mi a megnevezett napon végre meg is történt a szokott ünnepélyességgel.⁴ Hosszas várakozásuknak nem is az volt valódi oka, mint hogy ha a rendek hamarább össze nem gyűlhettek volna, hanem az, hogy a körültekintő herczeg, a főkormányzó, nem akarta a beigtatást előbb végrehajtani, a míg Bethlen külön ünnepélyes

¹ Marczali Henrik regesztája, 1622 ápr. 1-ről, a »Történelmi Tár« 1879. évf. 371. l.

² Ugyanott és Gindely Antal: Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem történetéhez (Budapest 1890.) 339. lapján, ugyanaznapról.

³ Keletnélküli két eredeti kérvényök, melyekben az uradalmak számadásai, urbarium-könyvei, valamint a herczegségek jan. 9-étől számított összes jövedelme átadását kérik — a boroszlói államlevéltárban.

⁴ Ferdinánd levele György Rudolf liegnitzi herczegnek, Bécsből máj. 14-ről. *Böhme*: Diplomatiscbe Beyträge IV. Th. 177/8. lapján; s ugyanott a nagyherczeg jegyzete a megtörtént átadásról, melyen jelen volt még a császár részéről: Maltzan Joachim és Pruskowski Kristóf.

diplomában nem biztosítja a rendeket, nemeseket, városokat és polgárokat kiváltságaik érintetlen épségben tartásáról és vallásuk szabad gyakorlatáról; a míg pedig az, a biztosok jelentése folytán Erdélyből ideérkezik, könnyen beletelik egy hónap. Úgy is történt. A fejedelmet biztosai értesítése nehéz, gyászos napokban érte, mert akkor halt meg Kolozsvárt felesége: Károlyi Zsuzsána. Másnap rá, május 14-én értesíti onnan a sléziai kormányzót (válaszúl apr. 29-iki levelére), hogy a beigtatás ügyében újabb követeit küldi,¹ aztán a függő-pecsétes kívánt assecuratoria-levelet is aláírván 19-én,² útnak indítja őket, úgy hogy a kitűzött napra jun. elsején át is adhatták az oppelnieknek.

Ez az ügy tehát rendben lett volna, de annál elégedetlenebb volt Bethlen a sopronyi országgyűlés lefolyásával, melyen számos törvényszegést követtek el, úgy hogy végzései ellen keserűen panaszkodott. Meggyőződött immár róla, hogy Ferdinánd sem nem tudja, sem nem akarja ígéreteit beváltani, s hogy újból támadólag lépjen fel ellene, titkos alkudozásokat kezdett a portával, a mely lassanként hajlandónak is mutatkozott őt segíteni. Tudta jól Bethlen, hogy ha ismét törésre kerül a dolog, megsemmisül a béke-szerződés és elveszti sléziai herczegségeit, s ezért úgy gondolkozott, hogy legalább kizsákmányolja, a míg birtokában lesznek. E tekintetben igazán ideális czélja és vérmes reménye volt. Mint gyakorlati eszes ember, gyűlölte az ósdi gazdákat, híve volt új gazdasági ágaknak, s így most méhészettel akarta terméketlen tartományá gyér jövedelmét szaporítani, mert tapasztalta, hogy ha méhészkerteket csinálnak legalább tíz helyen, 7—8 ezer kosár méhet lehet tenyészteni bennök, a mi legalább is ugyanannyi ezer forint jövedelmet jelent. S ebben annyira bízott, hogy 1623 jan. havában példaként állította oda fogarasi uradalma udvarbirájának adott útasításában, a hol (a 28. pontban) így ír róla, hogy: »az opoliai herczegségből német császárnak 25 ezer forint jövedelmek volt, de mostan nekünk per annoatim háromszáz ezer forint jövedelmünk infallibiliter vagyon.«³ Hanem ez az óriási jövedelem csak papiroson volt meg olyan »csalhatat-

¹ Eredetije a boroszlói államlevéltárban.

² Hivatalos másolata az Országos levéltárban őrzött gyulafejevári *Liber Regius*-ok 15. köt. 3. lapján. (Vas Miklós szíves közléséből.)

³ Közölte *Szádeczky* Lajos, az »Erdélyi Gazdaságtörténelmi Szemle« 1897. I. évf. 3. száma 21. lapján. — Ugyanennyire teszi Bethlen a jövedelmét egy más alkalommal, midőn 1628 márcz. 28-án így ír róla a nagyvezérnek: »Slézia-országban adott vala német császár igen szép herczegséget, kinek esztendőnként másfél százezer tallér jövedelme igen könnyen meglehetett«. (Ld. a Török-magyarokori állam-okmánytár II. köt. 40. 1.) Csakhogy ezt nem szabad szószerint vennünk, mert czélzatosan volt mondva, hogy annál nagyobbnak tüntesse fel a veszteséget, a mit a törökök elpártolása miatt kelle a fejedelemnek 1623-iki hadjáratában szenvednie!

lanul, « mert midőn Sléziából hazahívott praefektusa neki nemsokára előszóval tett jelentést tapasztalatairól, s az ottani nyomorúságról, alig három hónap múlva, márcz. 22-én már így kiált fel Pázmány Péterhez intézett levelében, hogy: *miért is adta ő Felsége az az rossz ducatust nekünk!* Ezt a feletti keserősége is íratta vele, hogy említett gazdatisztját, a kit Kassáról új útasítással és conventio-val ellátva küldött ismét »haza tisztibe,« Károly főhg. »útjában megfogatta és elvitette,« anélkül, hogy okát tudná, elvételvé irásait és holniját. Ezt »az rettenetes gyalázatot minden marhánkknak elveszésénél is nagyobbnak tartjuk,« lolytatja a fejedelem, hogy őt olyan gyanúsnek nézik, hogy még csak szolgáljával sem érintkezhetik. »Ha ő Flge minket így akart gyalázní és az földhöz verni, meg sem kellett volna békélleni velünk; eddig tartjuk, alkalmasint elválasztotta volna az fegyver köztünk az dolgot.« Ezért kéri Pázmányt, hogy irasson a császárnak, és bocsáttassa szabadon ártatlanul elfogott oppelni tisztviselőjét, a mit az esztergomi primás haladéktalanul meg is tett.¹

De további méltatlanság is érte Opuliából. Zokon vette, hogy a sléziai tartományi rendek Boroszlón országgyűlést (diétát) tartottak, melyre őt, mint a két herczegség urát, még csak meg sem hívták.² Ottani ügyeivel, az oppelni dolgokkal (a mikkel tisztviselőinek olyan sok akadályos volt) és birtokjogával különben sem lehetett megelégedve, úgy hogy türelmét vesztve »meglehetős goromba« levelet írt a nyár folyamán a császárnak, hogy aug. 15-ikére küldjön biztosokat Oppelnbe a két herczegség tényleges igazi birtokba-adása végett, s teljesítse egyúttal a sopronyi végzéseket, nehogy más útonmódon legyen kénytelen őt ígéretei megtartására szorítani.³ Ennek útját-módját Bethlen a fegyveres támadásban látta, a mire már ekkor nagyban készült. Augusztus közepén indult meg hadával Erdélyből, olyan szándékkal, hogy Morvaországba üssön, sőt hogy (a mivel a bécsi udvart fenyegette) meg sem áll Prágáig. Mire Kassára ért, serege 40,000-re szaporodott és övé lett ismét egész Felső-Magyarország. Ezt az előnyomulását Ferdinánd békeszegésnek tekintvén, kapott az alkalmon, hogy elvegye tőle a két sléziai herczegséget, minek folyán Heinrich Wenzel zur Oelse, mint császári biztos Oppelnbe ment, s ott kijelentvén ezt a rendeknek, azok okt. 26-án újból hűséget esküdtek a császárnak.⁴ A sléziaiak hűségére

¹ Bethlen levele Tokajról és Pázmány felelete márcz. 27-ről Pozsonyból Frankl Vilmos: Pázmány Péter levelezése (Bpest, 1873.) 320—322. lapján.

² Padavin velencei követ jelentése Prágából, 1623 máj. 1-ről, *Óváry* id. oklevéltára 276. lapján.

³ Padavin velencei követ jelentése Bécsből, 1623 jul. 22-ről, ugyanott, a 281. lapon.

⁴ A »Theatrum Europaeum« I. köt. 788. l. Dewerdeck idézete Silesia numismatica-ja (Jauer, 1711.) 503. lapján.

szüksége is volt szorongatott helyzetében Ferdinándnak, ámbar Tilly diadala augusztus havában Stadtlönnnél megszabadítá őt Keresztély braunschweigi hercegtől való félelmétől. S nem is vehetjük tőle rossz néven, ha e győzelme után Ferdinánd már nem törődött többé a nikolsburgi békében elvállalt kötelezettségei teljesítésével, Oppeln és Ratibor birtoka ügyével, s a Bethlennek ígért évi hadi segély kifizetésével.¹

A két hercezség elvesztése azonban Bethlent fájdalmasan érinté, a mi kitünt amaz alkudozások folyamán, melyet Thurzó Szaniszló nádorral folytatott nov. második felében a hodoláni (gödingi) táborban a tíz hónapos fegyverszünet tárgyában. Huszadikán, az utolsó pillanatban (midőn már okiratba akarták foglalni a megállapodások szövegét) kívánta a fejedelem Oppeln és Ratibor visszaszolgáltatását meglepetésszerűen, úgy a mint azokat előbb birtokolta, hogy »ne mondják, hogy nem bírja az jószágokat és mégis él az titulussal« ; s ezt olyan fenyegetőzéssel követelte, hogy a fegyverszünet semmi feltételét el nem fogadja, »hanem más titulust keres magának,« ha ezt be nem írják az okmányba. Erre nádorék azt felelték, hogy nem ismerik e két dologban a császár szándékát, s hogy nincs reá meghatalmazásuk, hanem irnak neki ez ügyben. A fejedelem részéről sürgették a dolgot, hogy írják a készülő okmányba, a mi nélkül egyáltalánfogva nem lesz meg az inducia (fegyverszünet) mert »ugyan megesküdt az fejedelem, hogy isten őtet úgy segítse, hogy külföldben nem cselekeszik.« Ismét azzal mentették magokat, hogy erre nincs megbízásuk, de látván Thurzóék, hogy ez ügyben »az fejedelem megkeményítette magát,« elhatározzák, hogy átmennek a császár táborában lévő tanácsosokhoz, s megbeszélnek velők a dolgot. Ez tetszvéen Bethlennek, átmentek csakugyan és Montenegro fővezér is beleegyezvén a dologba, neki ígérték a két hercezséget, a mint azt a többi pontokkal rögtön írásba is foglalták. Csakhogy Ferdinándnak ez nem tetszett. Azt felelte, hogy a hercezségek átengedése méltóságának praejudikálna, s noha, mint decz. 6-án mondák Bethlen követei Nagy-Szombaton (a hol az alkudozásokat folytatták) a »fejedelem is azt mondhatná, hogy neki is praejudikál az apprehendált jószágnak megeresztése, mindazonáltal azzal sem gondol,« hanem lemond rólok — Trencsén és Turócz vármegyékért. Erről a nádoriak hallani sem akartak,² s a Bécsben ezalatt, nov. 28-án megerősített fegyverszüneti okmány értelmében a két hercezség nem is hagyatott birtokában, hanem Ferdinándé lett ismét, és Bethlen csupán Erdélyt, s a felső-magyarországi várakat tarthatta meg.³

¹ Krüner Frigyes is: Bethlen Gábor-ában, a »Historische Zeitschrift« 1887-iki 58. köt. 28. lapján.

² Thurzó nádor naplója, az Erd. orsz. gyűl. eml. VIII. köt. 176, 177. és 183. lapján, s ugyano tt a 206. lapon a fegyverszünet tervezete.

³ Gindely id. oklevéltára 364. és 367. lapján.

Ez a fegyverszünet, a mely megmenté a császár gödingi hadseregét, sőt egész uralmát, nagy kudarcz volt a fejedelemnek, a kinek azt a török segítség »hátraterése, avagy lutása« miatt kellett most elszenvednie; a mit a fejedelem még négy év múlva is felhányt Hadzsi Juszuf agának, a nagyvezér küldöttjének, mondván mérgesen: »adta volna Isten, mellénk ne férhetett volna az akkori had, nekünk hasznot semmit, de kárt annyit tőnek, hogy fejünk is csaknem odavesze« a *kezeiből kiment* herczegséggel és 50 ezer frttal együtt.¹ De okozta ezek elvesztéséért Keresztély braunschweigi herceget is, a ki Széziában akart találkozni vele (eredeti tervök szerint) de más útat vett, s így Bethlen magára maradván, kénytelen volt alkudozni.²

A fejedelem megbotránykozással látta, hogy az udvartól kapott fegyverszüneti okirat sok lényeges pontban eltér gödingi megállapodásuktól (mely Ooppelnt és Ratibort neki visszaadta), sőt még a fegyvernyugvás is csak márcz. elsejéig van kitézve. Ezért újabb alkudozások végett mindjárt az új évben, jan. közepén Bécsbe küldé Kamuthy Farkast harmadmagával, meghagyván nekik (útasításuk 16. pontjában) hogy »az oppoliai és ratibori herczegségek is az előbbi végzés szerint maradjanak,« a békesség létrejöttével azok átadassanak minden eddigi kárával együtt, a mit első átvételök óta szenvedett, a pénzverés pedig »mint eddig, úgy ezután is szabadon megengedtessek« számára.³ A követek febr. 7-én értek az udvarba, de vagy két hétig nem csinálhattak semmit. Végre elteltek a víg farsangi napok és Kamuthy is felkelvén podagrás bajából, hozzáfogtak a béketárgyalásokhoz. Hanem a két sléziai herczegség visszaadására a miniszterek komolyan nem is gondoltak, mivel azok a testvérek a közt megtörtént osztály folytán Károly főhgz. kezébe jutottak,⁴ a ki egyszersmind boroszloi püspök volt, s még ez évben, 1624 decz. 26-án elhalván Madridban, a császár a herczegségeket Ferdinánd fiának adományozta.⁵ A tárgyalások még márcz. 20-ikán is folytak, sőt azt kívánták azok során, a császári követek előterjesztése szerint, hogy Bethlen tartsa meg a Taya folyón túli részeket, a Tayán

¹ Bethlen resolutioja a nagyvezértől izent pontokra, Fogaras, 1628 márcz. 22-ről, a Török-magyarokori állam-okmánytár II. köt. 40. l.

² Bethlen követének nyilatkozata a hágai konferencián, 1626 ápr. 3—5-én. Marczali regesztája a »Tört. Tár« 1879. évf. 794. l.

³ Szilágyi: adalékok B. G. szövetkezéseinek történetéhez 38. l. és Gindely id. oklevéltára 390. l.

⁴ Padavin velencezi követ jelentése Bécsből febr. 24-én, *Óváry* id. oklevéltára 326. l. — Ferdinánd már 1623 decz. 28-án biztosítá Károly testvérét arról, hogy a herczegségeket a Bethlennel kötött vagy kötetendő szerződés daczára neki adja; most ápr. 22-én pedig már azt rendeli neki, hogy az átvett herczegségek hivatalaiba jó katolikusokat nevezzen ki, hogy az utóbbi időben elnyomott szent vallást ismét helyreállítsa. (Eredetiük a boroszloi államlevéltárban.)

⁵ Weltzel id. ratibori története 182. lapján.

innen helyek jövedelmével együtt; de a Kassáig eső várak őrsege a császárnak esküdjék, s Bethlen tegye le a királyi czímet és mondjon le Oppeln és Ratibor igényéről.¹

Ezt a fejedelem követei megjelentvén uroknak, az rögtön felett (Kassáról márcz. 24-én,) hogy a sléziai herczegségeket csak végső kényszerűség esetében cseréljék fel hasonértékű birtokkal. Inti Kamuthyt, hogy ha egyéb eltérések eloszlattattak, s »csak az sléziai ducatusokon maradna fenn az controversia,« noha jog szerint a nikolsburgi békefeltételeket nem változtathatják meg, mindazáltal, ha észreveszi, hogy azokat magoknak kívánják »elvégtére igen nehezen lépjék arra Kgd«, hogy ha hasonló tartományyal és jövedelemmel kárpótolja ő Felsege. Fél ugyan, hogy »ahhoz hasonlót nem találnak, melyet ők nekünk adhatnának«, de hogy kitűnjék, mennyire óhajtja a békét, ha egyébbel nem kárpótolhatnák »az Fáttraig Liptót, Szepest, Sárostr, Ungot, Tornát, Gömört engedje ide ő Flge az városokkal és minden proventusival együtt,« azzal a joggal, a melylyel a hét vármegyét bírja, ámbár azoknak (nagy adósságuk és zálogterhök miatt) alig lehet több évi jövedelme 25 ezer frtnál, »Opoliának pedig háromszáz ezer frt jövedelme megleszen.«² Mint látjuk újra előhozakodott ezzel a légből kapott jövedelemmel, mint később is, ha saját előnyéről volt szó; a mi — eltekintve attól a merész kívánságától, hogy a cserében követelt vármegyék csak területökre nézve is *harmadfélszer* fölülmúlták a két sléziai herczegség kiterjedését — valótlan állítás volt.

Nincs hát mit csodálkoznunk rajta, ha ily követelésekkel szemben a bécsi udvar a németországi fenyegető viszonyok, s a török hadi készülétei daczára sem volt engedékeny, s hogy a nagynehezen május 8-án végre létrejött béke-szerződésben Bethlen a féltett sléziai herczegségeknek csak titulusát kapta meg;³ a mit aztán haláláig használt is, sőt még neje Brandenburgi Katalin is előszeretettel viselt.⁴

Igy veszté el Bethlen (anélkül, hogy később valaha sikerült volna ismét visszaszereznie) Oppelnt és Ratibort, melyeknek emlékéhez nevét még csak két dolog fűzi: oppelni pénzei, s a protestáns hit élesztése.

Bethlen, pénzverési jogával élve már mindjárt birtoklása elején veretett forgalmi érmekeket oppeln-ratibori czímével, és pedig magában Sléziában is; hisz láttuk, hogy egy rakás, beküldött, rezét le is foglalták útközben. Így veretett Oppeln városában 1622-ben

¹ Gindely id. oklevéltára 404. lapján.

² Közli Szilágyi Sándor: Adalékok Bethlen Gábor szövetkezéseinek történetéhez 59. l.

³ Sennyei váczí püspök levele a nádorhoz, Bécsből máj. 9-ről, a »Tört. Tár« 1881. évf. 722. l.

⁴ Így: »... auch zu Oppeln und Ratibor Hertzogin.« 1627 febr. 10-iki evelében; a »Tört. Tár« 1885. évf. 811. lapján.

kettős garasokat és 3 krajczárosokat, 1623-ban *denárokat*, hármas garasokat és 3 krajczárosokat, de különösen u. n. *kippert*, ezüst 24-es garasokat, oly nagy mennyiségben, hogy csupán ez évből öt különféle verete ismeretes. De tartalomra nézve ezek a legrosszabb érmeek az összes sléziai pénznemek közt.¹ E 24-esek *előlapján* Bethlen jobbranző, pánczélós, fedetlen fejű mellképe van, vállra vetett mentével GABRIEL · D · G · SAC · RO · IM · ET · TRAN · PRI · PA + körirattal, s ebben alúl (24) az értéket jelző szám; *hátlapján* pedig czíme folytatásaként REG · HV · DN · SI · CO · AC · OP · RA · DVX · SI · 1623. A hercegi koronával fedett négyelt pajzs Erdély, Oppeln, Ratibor, s a szív-pajzs az iktári Bethlenek czímerét mutatja, a pajzs két oldalán B—Z betűkkel, a mi, mint Balthasar Zwirner oppelni pénzverő-mester jegye, Bethlen valamennyi elősorolt oppelni pénzén előfordúl.²

Még többet veretett a fejedelem otthon, kivált denárokat, kettős és hármas garasokat 1625-ben Nagybányán, a lengyel pénzláb szerint, valószínűleg a lengyel (és sléziai) kereskedelmi piacokra való tekintettel.³ Ezeket hívták úgylátszik másként *ort*-garasoknak,⁴ »melyben hármat computáltak volt két forintban«, a mikből annyit hozatott haza a fejedelem Opuliából Sellendorffer által, hogy mikor azt parancsára Váradról a kassai pénzverő-házba szállították »pagamentnek, ugyan Kassán lakozó Molnár Péter és Vas Mihályék kezekben lelméretvén«, tizenkét mérésben 1267 girát tett,⁵ azidőben rendkívül nagy összeget. Veretett még Bethlen Szebenben, Brassóban, Gyulafejérvárt, Medgyesen, Kassán és Nagybányán denárokat, ezüst garasokat, egyszerű, kettős, meg $\frac{1}{2}$ tallérokat és aranyakat is valami ötvenfélét, következetesen használva sléziai czímét, de ezek múzeumi és egyéb hazai gyűjteményeinkből sokkal ismeretesebbek, semhogy bővebb méltatásukra itt kiterjeszkedhetnék.⁶

Hittélekezeti érdekből Bethlen uraságának nagyon örültek az oppelniek, a kik közt olyan rohamosan terjedt a protestántizmus mindjárt elején, utolsó Piast-herczegök János idejében, hogy a

¹ M. Gottfried Dewerdeck megjegyzése Silesia numismatica, oder Einleitung zu dem Schlesischen Münz-Cabinet (Jauer 1711.)-cz. műve 505/6. lapján.

² Dr. Réthy László szíves közléséből. Jellemző, hogy a B—Z betűk helyes jelentését még sem a sléziai Dewerdeck, sem Schmeizel nem ismerte. A 24-es garasok köriratáról megjegyzem azonban, hogy a különféle vereteken némi eltérés tapasztalható, amennyiben Bethlen czímei szótagrövidítésében hol több, hol kevesebb betűt találunk.

³ Dewerdeck megjegyzése id. műve 507. l.

⁴ Ort név alatt Lengyelországban és másutt, a hol a lengyel éremfajokat utánozták, $\frac{1}{4}$ tallért értettek.

⁵ Bálintffy István jegyzéke 1625 szept. 12-ről. Közölte Ifj. Kemény Lajos a »Tört. Társ. 1891. évf. 168. l.

⁶ Ez éremfajok legteljesebben a *Montenuovo*-féle catalogusban (A. Hess: Die Siebenbürgischen Münzen des Fürstlich Montenuovo'schen Münz-Cabinet. Frankfurt a/Main, 1880, 8-r. 222 l. 6 tábla) a 682—848 számok alatt vannak leírva, 166 bélyegváltozatban.

dominikánus klostrom 1530-ban kiürült és 1604-ig a protestánsok használták, a közben szintén birtokukba jutott minoritákéval együtt. De a Habsburgok, s kivált II. Ferdinánd alatt az ő soraikat is megzsedelte az ellenreformáció. A szegény lutheránusok imaházba szorultak, a mely 1615-ben leégvén, nemcsak engedélyt nem kaptak templom-építésre, de még halottaikat sem volt szabad szertartásuk szerint eltemetni. Ezt csak erőszakkal, saját körükből alakított fegyveres kíséret mellett tehették, s a sok üldözés annyira elkeseríté őket, hogy 1621-ben megtámadták a barátokat, s kifosztották klostromukat.

Ily körülmények közt kellett Bethlennek — mint láttuk — 1622 máj. 19-iki diplomájával külön is biztosítani a rendeket arról, hogy a nikolsburgi béke értelmében a katolikus hitet megtartja és megvédelmezi a herczegségekben; a miről aug. 1-én írt levelében az oppelni domonkosok priorját is megnyugtatta, ragaszkodni akarván előbbi ünnepélyes ígéréthez. De ez az ígért védelem nem lehetett valami erélyes, másfelől az alkalommal élő protestánsok úgy összeszedték újra magokat, hogy a katolikusoknak gyakori panaszra adtak alkalmat. Bethlen hallgatagon támogatta őket, s nem tett semmit ellenök, sőt maga a városi tanács is a polgársággal tartott, »melynek nagyrészét annyira megfertőztette a lutheri eretnecség«, hogy most a papi tized fizetését is megtagadták, sőt szept. elején még a klostrom melletti vártemplomot is visszakapták. De a protestánsok ebben a templomban nem sokáig dicsérhették az Urat könyörületességeért, mert midőn a herczegségek a következő évben a boroszlói püspök Károly főhg. és halála után a császár fia Ferdinánd főhg. hatalmába kerültek, ezek gr. Oppersdorf kormányzó (Landeshauptmann) segélyével olyan erélyesen léptek fel a protestantizmus ellen, hogy 1625-ben az evangélikus isteni tisztelet is egészen megszűnt.¹

Az új hit lelkes védője, Bethlen, elvesztvén a két herczegséget, s benne minden befolyását, nem állithatta vissza törvényes jogaiba a protestáns vallást, (mint tette volt Erdélyben és Magyarországon) s az, ott a következő időkben is oly mostoha sorsban részesült, hogy midőn 1741-ben Szézia Poroszország birtokába került, és ápr. 11-én maga Nagy Frigyes is Oppelnbe jött, az akkor már harmadfélezernyi lakosságú városban csak egyetlen egy lutherána asszonyt talált!

*

Bethlen Gábor korán túl Oppeln és Ratibor szelleme nem kísértett többé Erdély történetében. A háromszori kudarcz után mégis belátta elvégre a császári udvar, hogy a *csalétek* nem fog. Erdély e nélkül is hatalmába került vagy hatvan év múlva, mikor a Habsburgoknak a töröktől már nem kellett félniök.

¹ Idzikowski id oppelni története 163—165. lapján.